

Andrei Harbatski
Uniwersytet w Białymstoku

Idee antropologii pedagogicznej w twórczości Jerzego Nikitorowicza

Antropologicznie ujmowana idea człowieka spowodowała ponowny zwrot ku antropologii pedagogicznej w edukacji przełomu XX i XXI wieku. Wśród prac napisanych z perspektywy antropologii pedagogicznej można znaleźć wiele publikacji Jerzego Nikitorowicza. W moim przekonaniu należy wymienić tu takie tytuły jak: *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawnie kształtującej się tożsamości*, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa* oraz *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej*. W wymienionych publikacjach Autor rozważa tak istotne problemy, jak: etnopedagogika wobec polityki wielokulturowości i współczesnych wyzwań; edukacja i enkulturacja w procesie wspierania rozwoju człowieka i jego kultury; integracja kultur ukierunkowana na kształtowanie indywidualnego i grupowego kapitału międzykulturowego; pogranicze a edukacja, kultura pogranicza; kultura człowieka i w człowieku; modele tożsamości, tożsamość kulturowa; edukacja wielokulturowa i międzykulturowa; współczesne wyzwania i zadania edukacji; edukacja szkolna dzieci i młodzieży z mniejszości narodowych i etnicznych.

W dzisiejszych czasach – dla dalszego rozwoju społeczeństwa – ważne jest nie tylko opanowanie wiedzy, umiejętności i zdolności, ale także umiejętne i twórcze wprowadzanie ich w życie, bez kopiowania predefiniowanych wzorców. Ważne jest, aby móc szybko reagować na wyzwania współczesnej kultury, gospodarki i polityki. Antropologia pedagogiczna musi wzbogacać swoją metodologię, szybko reagować na zachodzące procesy społeczne, aby skutecznie wspomagać pedagogikę w kształtowaniu refleksji dotyczącej wychowania i kształcenia młodego pokolenia, które już w najbliższej perspektywie będzie stanowić o społeczeństwie. Znaczenie i wartość badań Jerzego Nikitorowicza dla polskiej i europejskiej pedagogiki polega m.in. na tym, że w swoich monografiach rozpatruje on całe spektrum wymienionych problemów, oferując sposoby ich rozwiązania. Szczególną uwagę, co jest ważne dla antropologii pedagogicznej, zwraca na wykorzystanie nowych ujęć metodologicz-

nych. Profesor Jerzy Nikitorowicz traktuje wielokulturowość jako stan faktyczny, fakt empiryczny. Prezentuje skutki realizowania polityki wielokulturowości i wskazuje na potrzebę kreowania kilku nurtów rozwoju człowieka i jego kultury (nurt kultury i tradycji regionalnych, kultur narodowych, kultury obywatelskiej, ustawicznego dialogu wspierającego kształtowanie się społeczeństw wielokulturowych). Warto zauważyć, że w realizacji tych nurtów Profesor upatruje najbardziej istotne wyzwania etnopedagogiki i w tym kontekście prezentuje rozumienie kultury, tradycji, eksponując jej aspekt czynnościowy, przedmiotowy i podmiotowy. Podaje przykłady własnych badań oraz badań prowadzonych w Katedrze Edukacji Międzykulturowej, którą kieruje, dotyczących skutków prowadzonej polityki wielokulturowości. Wśród polskich i białoruskich badaczy, prace Jubilata cieszą się najwyższym uznaniem i stanowią punkt odniesienia dla innych autorów penetrujących zagadnienia kultury pogranicza polsko-białoruskiego. Analizując kulturę pogranicza białorusko-polskiego, przedstawił on bardzo ważną dla antropologii pedagogicznej koncepcję kształtowania się człowieka pogranicza.

Jerzego Nikitorowicza zaliczam do przedstawicieli-autorów integralnej koncepcji człowieka, człowieka pogranicza. Swoją antropologiczną wizję dotyczącą tej koncepcji profesjonalnie łączy z uniwersalizmem pedagogicznym. Dzisiaj pojęcie „integralny” tłumaczone jest jako „nierozdzielnie związany, jednolity, jedyny”. Termin „integracja” oznacza przywrócenie, jednoczenie się w całość jakichkolwiek części, a także proces prowadzący do stanu połączenia poszczególnych części. Całość kształt właściwości niezbędnych do integracji nazywa się informacją integralną. Swoją koncepcję człowieka Profesor przedstawił głównie w książkach *Edukacja regionalna i międzykulturowa* oraz *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*. Autor opiera swe poglądy na współczesnych wyzwaniach, na ustawicznym stymulowaniu mózgu, świadomym i zorganizowanym procesie enkulturacji, wychowaniu i akulturacji, który powinien przygotowywać człowieka do interakcji z Innymi, z reprezentantami innych kultur, wdrażać do współpracy, negocjacji, dialogu, ukierunkowując rozwój człowieka ku społeczeństwu obywatelskiemu¹. Wymienione zagadnienia Badacz uczynił przedmiotem etnopedagogiki. Przypisuje jej szczególnie istotne obecnie zadania związane z przygotowaniem do funkcjonowania w warunkach wielokulturowości, w kształtujących się społeczeństwach wielokulturowych oraz dotyczące wsparcia w procesie ustawicznego konstytuowania się tożsamości w ciągłym dialogu wewnętrznym i zewnętrznym ukierunkowanym ku tożsamości wielowymiarowej².

1 J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2017, s. 216; por. idem, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, GWP, Sopot, 2010, s. 34–36.

2 Idem, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości...*, s. 15.

Etnopedagogika jest dość znaczącym kierunkiem współczesnej myśli pedagogicznej i antropologicznej. Jej tematem jest problem człowieka, a główną ideą – stworzenie integralnej koncepcji człowieka. Ten trend, postrzegany jako jeden z podstawowych nurtów we współczesnej pedagogice, próbuje opierać się na pewnych cechach osoby, aby znaleźć sposoby na poznanie i rozwiązanie zasadniczych problemów pedagogicznych. W kontekście powyższego, Jerzy Nikitorowicz wskazuje na potrzebę łączenia pedagogiki i etnologii:

Pedagogika i etnologia, dokonując refleksji na temat edukacji, postrzegają i sytuują człowieka w przestrzeni, wiążąc go z miejscem, które z kolei jest przez niego kształtowane na bazie określonych wartości, w kontekście odziedziczonej kultury, reakcji na inne kultury oraz interakcji z przedstawicielami innych kultur. Niezbędne jest więc podejmowanie analiz, interpretacji i badań, które związane są z licznymi uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi procesu wychowania, kształcenia i samokształcenia człowieka, wskazywanie na zależności i związki zachodzące w toku rozwoju człowieka, jego enkulturacy, akulturacy i transkulturacy w grupach rodzinno-familijnych, lokalnych, wyznaniowych, regionalnych, narodowych, państwowych, kontynentalnych oraz globalnych³.

Etnopedagogikę Autor traktuje jako dział pedagogiki, który zauważa i podkreśla związki oraz zależności funkcjonowania osób identyfikujących się z grupami etniczno-narodowościowymi i wyznaniowymi, przebiegającymi w tych grupach procesami socjalizacji i enkulturacy, z pedagogiką, która wskazuje na możliwości rozwoju człowieka, wspiera go w procesie wychowania, kształcenia i samokształcenia w ciągu całego życia, kształtuje postawy dialogiczne wobec odmienności kulturowej oraz zabezpiecza ustawiczne konstytuowanie się tożsamości⁴.

Takie podejście traktuję jako ważne i prawidłowe. Obecnie integracja każdej dziedziny wiedzy w jedną ogólną przestrzeń naukową jest niezbędna. Z pewnością mogę powiedzieć, że dzisiaj nie ma dyscyplin, które są zamknięte same w sobie. Zjawisko współdziałania, stosunków wzajemnych i przenikania się różnych pokrewnych nauk, ciągłego doskonalenia i rozwoju myśli pedagogicznej, wszechstronnego badania procesów pedagogicznych – wszystko to zakłada niezbędne integralne i organiczne połączenie pedagogiki z innymi naukami. Sfera pedagogiczna ludzkiej wiedzy w tej dziedzinie niewątpliwie doświadcza możliwej zależności, oddziaływania i wpływu innych nauk o człowieku. Skuteczne badania, osiągnięcia pedagogów, innowatorów, naukowców w rozwoju technologii pedagogicznych, najprawdopodobniej są możliwe, gdy istnieją interdyscyplinarne powiązania, między naukowe

³ Ibidem, s. 16.

⁴ Ibidem.

systemowe podejście do przedmiotu badań. W ten sposób pedagogika, współdziałając z takimi naukami, jak: filozofia, antropologia, kulturoznawstwo, socjologia, etyka, estetyka, psychologia, anatomia i fizjologia człowieka, etnografia, ale także matematyka czy cybernetyka, rozwija się i wzmacnia swoje związki i możliwości. Oryginalność antropologicznego pomysłu Jerzego Nikitorowicza polega na tym, że problemem współczesnych czasów stał się kontekst kulturowy z określonymi wartościami i nadawanie mu znaczenia zarówno przez jednostkę, jak i grupy społeczno-kulturowe, które powołują w tym celu stowarzyszenia, fundacje, organizacje. Stąd etnopedagogika, uwzględniając w rozwoju człowieka zróżnicowanie kulturowe, zwraca szczególną uwagę na zagadnienie dziedzictwa kulturowego w skali mikro, mezo i makro, prezentowane postawy wobec kultury rodzimej i ujawnianej wielokulturowości, przejawiane postawy etnocentryzmu, patriotyzmu i nacjonalizmu⁵.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na współczesne podejście Nikitorowicza do analizy „narastających problemów wielokulturowego świata” i miejsca etnopedagogiki w tym świecie. W tej analizie „wielokulturowy świat” jest rozumiany przez autora jako kategoria wskazująca na obecność pewnej części społecznej i psychologicznej rzeczywistości jednostki, która wyraża się w instytucjonalnej formie interakcji podmiotów kultury i zapewnia przejście procesu zrozumienia kulturowej wiedzy, a także praktyk kulturowych i ich transformacji z powodu czynników społecznych i uwarunkowań zrealizowania. „Wielokulturowy świat” Uczony traktuje jako przestrzeń interakcji kultur, umiejscowioną zarówno w projekcji mentalnej, jak i fizycznej, której komplementarność zapewnia wyjątkowość cech interakcji międzykulturowych w różnych lokalizacjach przestrzennych. Profesor Nikitorowicz twierdzi, że „Etnopedagogika rozwija się w kontekście narastających problemów wielokulturowego świata, wielonarodowych i wielowyznaniowych państw, trudnego procesu kształtowania się demokratycznych społeczeństw wielokulturowych”⁶.

Przytaczając wiele argumentów przemawiających za rolą etnopedagogiki w edukacji Jerzy Nikitorowicz konkluduje, że szczególnym wyzwaniem i podstawowym jej działaniem jest takie kształtowanie przestrzeni społecznej i środowisk wychowawczych, aby ukierunkowywać je na dialog kultur jako imperatyw rozwoju człowieka oraz kształtowania i zachowania pokoju. Autor kreśli zadanie etnopedagogiki, którym jest przygotowanie młodego pokolenia do aktywnego i twórczego uczestnictwa w kulturze. Ta zaś stanowi konglomerat możliwości interpretacyjnych. Ponowoczesna „gra z różnicą” powinna się przekształcić w autentyczny dialog z Innym⁷.

5 Ibidem, s. 61.

6 Ibidem.

7 Ibidem, s. 62–64.

Poglądy antropologiczne Jubilata opierają się na potrzebie jednoczesnego kreowania czterech nurtów rozwoju człowieka i jego kultury: 1) nurt kultury i tradycji regionalnej, inaczej, dziedzictwa kulturowo-historycznego regionu; 2) nurt kultur narodowych i kształtowania się tożsamości narodowej, poznawania i przyswajania elementów tożsamości narodowej (język, kultura narodowa – materialna i duchowa, wybitne postacie w historii i współcześnie, wspólne losy i wydarzenia jednoczące, tradycje i obyczaje, więzi terytorialne); 3) nurt kultury obywatelskiej, dotyczący kreowania więzi z państwem, kształtowania postaw obywatelskich; 4) nurt wiążący się z trudnym procesem kształtowania się społeczeństwa wielokulturowego. Wskazuje on je, przedstawiając wyzwania i zadania etnopedagogiki w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości współczesnego człowieka. Dalej Jerzy Nikitorowicz stwierdza, iż ten nurt ukierunkowuje ku wielokulturowym społecznościom i jest nurtem dialogu, wewnętrznego i zewnętrznego, wspierającego utrzymanie i rozwój cywilizacji europejskiej. Traktuje jako imperatyw twórczego i innowacyjnego rozwoju człowieka oraz kształtowania i zachowania pokoju lokalnego i światowego⁸.

Uważam, że wszystko, co może i powinno być zawarte w pedagogice na każdym piętrze jej struktury, wiąże się z jej zasadniczą częścią, z jej koncepcjami, punktami wyjścia, hipotezami, teoriami i faktami. Każda pozycja antropologii pedagogicznej siłą pociąga za sobą odpowiednią jej tezę teorii wychowania. Filozofia pedagogiki z kolei jest zgodna z danymi teorii wychowania. Propozycje edukacyjne i wychowawcze prezentowane przez Profesora przenikają wszystkie poziomy pedagogiki oraz odnoszą się do wielu bardzo ważnych podejść antropologicznych. Moim zdaniem, stanowisko Jerzego Nikitorowicza jest istotne, ma podstawy naukowe i powiązanie z praktyką. Jest to głęboka synteza wiedzy o osobie jako przedmiocie edukacji, która przyczynia się do rozwoju systemowego myślenia pedagogicznego nauczyciela i wychowawcy, ich zawodowej samoświadomości, zdolności widzenia konkretnie ludzkiego w każdym uczniu, siebie nawzajem, w różnych formach nastawienia do świata, w rozwoju umiejętności oceny wyjątkowości świadomości i osobowości w ogóle. Jerzy Nikitorowicz ściśle łączy pedagogikę z podejściami antropologicznymi i wiedzą filozoficzną. Tylko tam, gdzie pedagogika jest ściśle powiązana z wiedzą filozoficzną i szeroką perspektywą antropologiczną, można osiągnąć nową jakość w zrozumieniu problemów studiowania, nauczania i wychowywania człowieka. Swoje podejście do edukacji i wychowania człowieka Autor wyraża określając istotne wyzwanie, które staje przed współczesną etnopedagogiką: „Przed współczesną etnopedagogiką staje istotne wyzwanie – organizacja enkulturacyj, kształcenia i wychowania z uwzględnieniem wskazanych nurtów,

8 Ibidem, s. 65–67.

które powinny stanowić system wspierający rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych obywateli w trudnym zadaniu kształtowania zintegrowanej tożsamości, niwelowania niszczących tożsamościowe konflikty zachodzące w procesie rozwoju⁹.

Przed swoją filozofią rozwoju człowieka Jerzy Nikitorowicz postawił trudny cel określenia zadań edukacji i enkulturowania oraz edukacji regionalnej i międzykulturowej. Ten cel jest bardzo ważny w kontekście narastającej sprzeczności pomiędzy wzrostem poziomu wieloetnicznego środowiska społecznego a nieprzygotowaniem osoby do adekwatnego postrzegania nowych warunków życia. Edukacja wielokulturowa staje się jednym z najważniejszych zadań państwa jako koordynatora poczynań edukacyjnych we współczesnej Europie. Konflikty międzyetniczne i wojny, kryzys władzy politycznej, orientacja gospodarki na stosunki rynkowe spowodowały potężne rozpalenie problemów społecznych, negatywnych zjawisk w życiu duchowym społeczeństwa, jednostki; dały początek alarmującej tendencji do nietolerancji i braku jedności narodowej, zaostrzyły problemy ludzkiej adaptacji w wielokulturowym środowisku. Okoliczności te nasila marginalizacja, wykluczenie społeczne młodszego pokolenia, rosnąca niestabilność geopolityczna, rozpalenie niepokoju społecznych, konflikty narodowe, powodujące rozwój procesów migracyjnych, pojawianie się przesiedleńców wewnętrznych, dzieci migrantów, uchodźców. Jako zwolennik edukacji wielokulturowej, Nikitorowicz stawia bardzo ważne podstawowe pytanie: „jak edukować dzieci, młodzież, dorosłych, aby trwać jako naród ze swoistymi wartościami i równocześnie uczestniczyć aktywnie w procesie dialogu z innymi narodami, w procesie integracji europejskiej i planetarnej, nie znikając kulturowo w globalnym świecie?”¹⁰.

Autor w swej twórczości wyraźnie określa zasadnicze zadanie edukacji, które dotyczy antropologii pedagogicznej:

Jednym z zasadniczych zadań edukacji jest pomoc w przekształcaniu faktycznej współzależności w świadomą solidarność. W tym celu powinna ona umożliwić każdemu człowiekowi zrozumienie siebie samego i zrozumienie innych ludzi poprzez lepszą wiedzę o świecie. Aby każdy człowiek mógł zrozumieć rosnącą złożoność zjawisk światowych i opanować uczucie niepewności, jakie ona wzbudza, powinien po pierwsze – zdobyć zespół wiadomości, po drugie – nauczyć się relatywizować fakty oraz przejawiać krytyczną postawę wobec napływu informacji¹¹.

Dalej Jerzy Nikitorowicz zastanawia się nad tym, co w kontekście powyższego powinniśmy ciągle mieć na uwadze? Jednoznacznie wskazuje na uczenie się przez całe życie, główną obecnie strategię edukacyjną, kształtującą i modyfikującą nasze

9 Ibidem, s. 68.

10 Ibidem, s. 33.

11 Ibidem, s. 34.

postawy. Uczony jako pierwszy wysuwa antropologiczne postulaty w głównej strategii edukacyjnej. Jego zdaniem, to **być sobą** – (edukować się) uczyć się, aby być sobą; **doświadczać Innych** (uczyć się, aby żyć razem, nabywać umiejętności harmonijnego współbycia w społecznościach wielokulturowych, wzbogacać się sobą, swoją różnorodnością – zauważać innych, poznawać, współpracować, starać się zrozumieć i porozumieć); **wiedzieć o sobie i Innych; działać wspólnie** – uczyć się, aby działać (nabyć umiejętności efektywnego działania w warunkach kulturowej niejednorodności). Autor szczególną uwagę zwraca na to, że tak rozumiana edukacja nie powinna być uzależniona od polityki, traktowana jako **instrument władzy i struktur państwowych** do realizacji określonych celów, jak też jako **typ przemocy symbolicznej** narzucającej kulturę, prowadzącej walkę o symbole i walkę symbolami¹².

Opierając się na nowoczesnych cechach głównej strategii edukacyjnej, antropologia pedagogiczna musi obejmować takie kategorie, jak „polityka”, „partia”, „państwo”, „walka polityczna”, „procesy migracyjne”, „uchodźcy”. Rozumienie tych kategorii i metod ich wykorzystania w edukacji i wychowaniu znajdujemy w twórczości Jerzego Nikitorowicza. Antropologia pedagogiczna jest ściśle związana ze współczesną teorią rozwoju człowieka, a dalszy jej postęp zależy od pomyślnego przyswajania tej nowoczesnej teorii. Metodologia, problemy, metoda, cele, treść antropologii pedagogicznej są syntetyczne, polidyscyplinarne. Ich obecny stan zależy od poziomu i głębokości ogólnej debaty naukowej i ogólnej kultury. Profesor przez swoją działalność naukową znacznie podnosi poziom naukowej i ogólnej dyskusji kulturowej, wnika głęboko w antropologiczne problemy edukacji i wychowania osoby od narodzin do starości.

W pracy *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości* Autor bardzo mocno zaakcentował zjawisko „enkulturacji”, co też dzisiaj mogą śmiało wykorzystywać przedstawiciele antropologii pedagogicznej. Wychodzi od faktu, że enkulturacja jest procesem orientacji osoby w moralnych preferencjach i normach aktywności życiowej, aktualnych w etnicznym, ekonomicznym, politycznym, społecznym, wyznaniowym, historycznym i kulturowym otoczeniu jej zamieszkania. Jest to proces analizy i oceny własnych motywacji kulturowych w określonym środowisku, porozumienie i dialog, proces analizy i oceny obserwowalnych zjawisk i zdarzeń zachodzących na określonym terytorium oraz w ramach ustalonych lokalnych tradycji. Jest to proces zauważania innych z ich historią, różnicami i podobieństwami, uświadamiania specyfiki odrębności i jednocześnie wspólnego dziedzictwa ludzkości. Jak pisze „Współczesny człowiek powinien nabyć umiejętności radzenia sobie w kulturze podlegającej ciągłym, nieprze-

12 Ibidem, s. 35.

widyalnym oraz dynamicznym zmianom wobec zjawiska mieszania się, zapożyczenia kulturowego, jego «zaprogramowanie» kulturowe nie jest stanem danym raz na zawsze, a podlega ciągłym modyfikacjom i przeobrażeniom¹³.

Jubilat poświęca wiele uwagi ważnemu problemowi antropologicznemu – edukacji regionalnej i międzykulturowej. W tym miejscu na podkreślenie zasługuje jego rozważanie dotyczące edukacji:

W opisywaniu rzeczywistości obecnie dominują różnorodność i zmiana, a także wielowymiarowość procesów rozwoju człowieka. Sądzę, że stajemy obecnie wobec podstawowego problemu: Jak edukować dzieci, młodzież i dorosłych, aby trwać ze swoimi wartościami i równocześnie uczestniczyć w procesie integracji, nie zniknąć kulturowo w globalnym świecie?¹⁴.

Z jego punktu widzenia edukację regionalną i międzykulturową cechuje otwartość, interdyscyplinarność i wewnętrzne zróżnicowanie, wielokierunkowość i wielopragmatyczność. Uczony w sposób nowatorski podszedł do problemu edukacji regionalnej i międzykulturowej. Zwraca uwagę na wskazania dotyczące przyszłości świata, głównie w wymiarze kulturowym i etycznym, czyli zachowania i rozwoju języków i kultur, rozwiązywania konfliktów w tym zakresie poprzez zrozumienie siebie, porozumienie i dialog. Jako uczony-praktyk zaproponował uczniom mądrości, którymi kierował się:

ufaj ludziom – nie ma takiej przyszłości, którą można zbudować na nieufności; dbaj o planetę Ziemię – powierzono ci ją w użytkowanie i, tak jak ją otrzymałeś, będziesz musiał przekazać swoim dzieciom i wnukom; co rozumne, jest piękne – przyszłością gatunku ludzkiego jest niematerialny świat ducha i rozwój w najbliższym wieku będzie oparty na szarych komórkach, na rozwoju inteligencji i rozkwicie wartości duchowych i mądrości; przygotuj pokój, jeśli chcesz pokoju – jeżeli szykujesz wojnę, będziesz miał wojnę; dawaj bliźniemu, jeśli chcesz dostawać – według afrykańskiego przysłowia miłość jest jedyną rzeczą, którą dzielenie zwiększa; dla ogólnoswiatowego świata, dla światowego rynku – światowa demokracja; nie będzie „światowej wioski” tak długo, jak nie będzie obywatelstwa Ziemi – ojczyzny solidarnej i szanującej obywatelstwa narodowe i miejscowe kultury; nasza przyszłość nie jest nigdzie zapisana – jest w rękach i umysłach nas wszystkich¹⁵.

13 Ibidem, s. 36–37, 67–68.

14 J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 186.

15 Ibidem, s. 10–11.

W stawianiu konkretnych i jasnych zadań dla edukacji autor rozumie edukację „jako proces rozwoju, wychowania i kształcenia”¹⁶, uświadamia też, że „tylko edukacja jest w stanie kształtować aspiracje i motywacje, uszczęśliwić ludzi”¹⁷. Tłumaczy, że „w edukacji winny być uwzględnione złożone procesy wrastania jednostki w środowisko, z wyodrębnieniem rozkładu akcentów w stopniowym włączaniu się i wchodzeniu w kręgi społeczności, co powoduje z jednej strony, pełniejsze i bardziej świadome działania, z drugiej, zmiany w strukturze”¹⁸.

Edukacja jest przedmiotem badań różnych dziedzin wiedzy: filozofii, pedagogiki, socjologii, ekonomii, prawa. Przedstawiciele tych nauk zaproponowali doktrynalne definicje edukacji i nauczania, które znacznie różnią się od siebie (nawet w ramach tej samej dziedziny wiedzy). Jerzy Nikitorowicz oferuje swoje rozumienie edukacji. Jego zdaniem, najszerzej pojętą edukację, czyli wychowanie, można ująć jako: „wychowanie dla...”, „wychowanie do...”, „wychowanie w...”, „wychowanie przez...” dodając do słowa „wychowanie” określenie odnoszące się do jego przedmiotu, celu, zakresu treściowego, środków, instytucji. Dalej autor zwraca uwagę na dziesięć procesów, które uwzględnia w edukacji regionalnej i międzykulturowej: globalizacja; etatyzacja; nacjonalizacja; kolektywizacja (socjalizacja wtórna); polityzacja, biurokratyzacja, profesjonalizacja; socjalizacja (uspołecznienie pierwotne); inkulturacja i personalizacja; wychowanie i jurydyfikacja; kształcenie i humanizacja; hominizacja – ucłowieczenie. Profesor Jerzy Nikitorowicz stwierdza, że wszystkie te procesy stanowią łącznie szeroko rozumianą edukację¹⁹.

Sens rozważań Jubilata dotyczących edukacji i inkulturacji oraz edukacji regionalnej i międzykulturowej jest bezpośrednio powiązany z bezpieczeństwem narodowym. Edukacja we współczesnym świecie jest również uważana za czynnik bezpieczeństwa narodowego, które nie jest bezpieczeństwem jednego z narodów zamieszkujących terytorium kraju, nawet największego. Jest to zestaw warunków zapewniających suwerenność i ochronę strategicznych interesów państwa, pełny rozwój społeczeństwa i wszystkich obywateli. Uczony wychodzi z założenia, że „edukacja pozostawała i ciągle pozostaje pod wpływem zjawisk i procesów społecznych, politycznych, ekonomicznych, kulturalnych itp. To wszystko znajduje odzwierciedlenie w szkole i innych instytucjach edukacyjnych”. W rozumieniu J. Nikitorowicza

W sytuacjach trudnych z jednej strony oskarża się edukację o zaniedbania, z drugiej – łączy się z nią pewne nadzieje, oczekiwania, widząc w niej ważny czynnik

16 Ibidem, s. 187.

17 Ibidem, s. 13.

18 J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1995, s. 44.

19 Ibidem, s. 191–193.

zmian, kreowania ładu społecznego, sprostania potrzebom i aspiracjom ludzi. Edukacji przypisuje się ważną rolę w kształtowaniu modelu życia opartego na współdziałaniu jednostek, grup, społeczności i społeczeństw, niwelowaniu konfliktów, uprzedzeń, poprawieniu interakcji między ludźmi, promowaniu wartości humanistycznych²⁰.

Myśli pedagogiczne i antropologiczne Profesora Jerzego Nikitorowicza można następująco podsumować. Określił on stojące przed współczesną edukacją istotne wyzwania i działania obejmujące m.in. czynności związane z: nabywaniem umiejętności rozwiązywania trudnych problemów współczesności, życia w społeczeństwie dynamicznym i zmiennym, konstruktywnego radzenia sobie z trudnościami, znoszenia i pokonywania porażek; nabywaniem umiejętności rozumienia siebie i innych, negocjacji i dialogu wewnętrznego i zewnętrznego, kreowania więzi grupowych, jak też z kształtowaniem postaw solidarności wewnątrzgrupowej i integracji z innymi, postaw kreujących wspólnoty oparte na synergii i empatii; nabywaniem wiedzy o własnym regionie, realizacją celów lokalnych i regionalnych, przekazywaniem wzorów i norm kulturowych, wdrażaniem do kultywowania dziedzictwa kulturowego przodków; przygotowaniem do życia w pluralizmie kulturowym i światopoglądowym, realizacją celów i powinności obywatelskich, podtrzymywaniem tożsamości rdzennej z jednoczesnym kreowaniem tożsamości otwartych; wyposażeniem kapitałowym jednostek i grup społecznych (kapitał społeczny i kulturowy obejmuje wiedzę, umiejętności zawodowe, zdrowie i umiejętność jego utrzymania, kompetencje kulturowe, gotowość do interakcji z innymi); przygotowaniem do życia w nowoczesnym, otwartym społeczeństwie, pluralistycznym kulturowo, respektującym prawa jednostek i grup, szanującym prawa mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych i innych²¹.

Jerzy Nikitorowicz stworzył spójny i logiczny system edukacji, który mogą i powinni stosować pedagodzy, antropologowie, filozofowie, wszyscy przedstawiciele nauki zaangażowani w edukację i wychowanie. Chciałbym, aby jego teoretyczne pomysły i sugestie były wykorzystywane przez polityków podczas organizowania i przeprowadzania kolejnych reform edukacyjnych.

Prace Jubilata *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości, Edukacja regionalna i międzykulturowa, Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa* mają wybitny indywidualny charakter. Autor zaprezentował w nich ogromny materiał badawczy zebrany w wyniku wieloletnich penetracji naukowych pogranicza polsko-białoruskiego. Na wysokim poziomie

20 J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa...*, s. 194.

21 Ibidem, s. 195; zob. idem, *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2000, s. 161–166.

naukowym i metodologicznym połączył wyniki swoich badań oraz badań kolegów, z którymi pracuje w jednej – stworzonej przez niego – Katedrze. Jest to jedna z metod badawczych współczesnej antropologii pedagogicznej, gdy zorganizowany i wyszkolony zespół szybko i w porę identyfikuje problem, bada go, wyprowadza wnioski i szeroko przedstawia je opinii publicznej. Prace Jerzego Nikitorowicza wyróżniają się wysokim poziomem naukowym i mają ogromne znaczenie praktyczne.

